

RÉSZLETEK AZ ALSÓ ÉS KÖZÉPFOKÚ OKTATÁS HELYZETÉRŐL HEVES MEGYÉBEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

DR. MOLNÁR JÓZSEF

(Közlésre érkezett: 1970. november 15.)

A Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalom uralkodó osztályai felismerték, hogy a tömegek tudatlanságban való tartása nem menti meg őket a forradalomtól. Tervbe is vették a széles tömegek „oktatását és nevelését” az ő módszereiknek és céljaiknak megfelelően. A cél: a dolgozók forradalomtól való elfordítása volt. Éppen ezért nem a valóság, az igazság, a természet és társadalom fejlődésének törvényszerűségein alapuló ismereteket, hanem az ún. „valláserkölcsön”, revizionista, sovíniszta, imperialista, az ellenforradalmi módszer ideológiájának mérgén keresztül igyekeztek oktatni és nevelni az ifjúságot.

A 7. és 8. osztály helyett az ún. „ismétlőiskolákat” hozták be, hogy még 3 éven keresztül „valláserkölcsi” befolyásuk alatt tarthassák a serdülőkorú tanulókat. Az ellenforradalmi rendszer iskolapolitikájának lényege nem az alsó fokú iskoláztatás fejlesztése, hanem a földbirtokos osztály és a rendszer támaszát jelentő „középosztály” gyermekei részére fenntartott iskola, a gimnázium fejlesztése volt a fő cél. „A gimnáziumot nemcsak közvetlenül a magas tandíj, szelekció stb. útján zárták el a tömegektől, hanem közvetett úton is, mikor megkülönböztették a tanítóképzőtől és a különböző szakiskoláktól — mintegy kifejezésre juttatva —, hogy azok rangsorban alább vannak [1].

Az ellenforradalmi kormányok mindvégig megtartották iskolarendszerük — mondhatnók — rendi jellegű tagozódását. Alul a dolgozó tömegek nevelésére szánt népiskola, felül az uralkodó osztályok ún. „elit” iskolája: a gimnázium, a kettő között pedig a kispolgárság részére fenntartott szakirányú középiskolák és tanfolyamok. Ehhez még hozzávehetjük az alsó és középső fokon levő „zsákutcákat”, amelyek rendeltetése az volt, hogy védjék az uralkodó osztályok iskoláit a dolgozó nép gyermekeitől. Ezek a tények nagyon jól bizonyítják az ellenforradalmi rendszer iskolapolitikájának reakciós voltát.

A Horthy-korszak iskola-statisztikáit nézegetve rögtön szembetűnik az iskolák jellegének sokfélesége, és ezen belül is a felekezeti, főleg a katolikus iskolák uralkodó szerepe. Még inkább vonatkozik ez Heves megyére, mely központi területe az egri egyházmegyének. 1920-ban me-

gyénkben 117 népiskola volt, 238 tanteremmel. Az iskolák mintegy 70—80 százaléka egyházi irányítás alatt állott. Kb. 50 százaléka egy tanteremmel rendelkezett.

Az egyes falvakban elszigetelt, zárt egységet alkottak a katolikusok és reformátusok. Külön templomuk volt, külön szórakoztak, csak saját felekezetiekkel házasodtak, szinte két községet alkottak egy faluban. Természetes, hogy ezek mellett saját iskolájuk is volt, mint pl. Hevesen, Makláron, Noszvajon, Tiszanánán stb.

Az iskolák egészségtelenek, túlszűfoltak voltak. Átlagosan 70—80 tanuló jutott egy tanteremre, de voltak olyanok is, ahol 100 tanulónál is több, mint pl. Egerszóláton 118, Balaton községben 112, Hevesen 104. Heves megye a Horthy-korszakban — az amúgy is elhanyagolt, alacsony színvonalú, rossz népoktatási viszonyok között — közismerten a legrosszabb megyék közé tartozott. Ennek igazolására néhány adatot idézek. Hajnal István nagytályai kántortanító 1928. június 17-én a következőket írja a megyei tanfelügyelőnek: „Nagytályán az iskolák napi takarítását még mindig a tanköteles korú gyermekek végzik. A községi elöljáróság azzal hárította el jogos kérésemet, hogy nincs rá fedezet” [2].

Forgács Gyula hasznosfelsőhutai állami tanító 1929. január 22-én a következőket írta a megyei tanfelügyelőségre: „A tanítást beszüntettem, mert lehetetlenség volt — 12 fokos hidegben olyan tanteremben tanítást folytatni, amelynek ablakai részben szalmával, részben papírral vannak berakva. — Szánnalom erre az iskolára ránézni. Akik erre járnak síelni, kirándulni, sajnálatukat fejezik ki, és egyben csodálkoznak azon, hogy még ilyen állapotban is létezhet egy állami iskola akkor, amidőn hasáboakat írnak a lapokban a mi kultúrfölényünkről. — Az iskola dologi kiadásairól már 3 tanéven át senki sem gondoskodik. Senki sem kérdezi meg, hogy az a szerencsétlen tanító hogy képes szerény fizetéséből családja fenntartása mellett még az iskola szükségleteit is fedezni? ... Nincs az iskolának takarítónője, én szoktam takarítani és befűteni ... Pénz hiányában nincs az iskolának semmiféle naplója, egyszóval semmi sincs, amire egy iskolának szüksége lenne.” Kéri a tanfelügyelőt, hogy sürgősen intézkedjék [3].

Pétervásáráról a következőket írták: „... a két tantermes róm. kat. elemi iskola olyan épület, amely recseg-ropog és összedüléssel fenyeget. Az államépítészeti hivatal főmérnöke a helyszínen megállapította, hogy köz- és életveszélyes, és így a főszolgabíró elrendelte a bezáratását, és ideiglenesen más, bérelt helyiségben folyt a tanítás, de így hosszú hetek teltek el tanítás nélkül. A községben 200 tanköteles járt ebbe a két tanterembe. Az államépítészeti hivatal főmérnöke és az iskolaszék már két évvel ezelőtt javasolta új iskola építését, de mindeddig semmi sem lett belőle” [4]. Ugyanilyen jellegű jelentések, kérések és levelek érkeztek a megyei tanfelügyelőségre a tarnabodi, boconádi, verpeléti, nagyiváni, abasári, felsőtárkányi, felnémeti iskoláktól is.

De nemcsak az iskolák tanítóitól, iskolaszékeitől érkeztek panaszok, hanem a tanfelügyelőség hivatalos kiszállásainak, látogatásainak jegyzőkönyvei is hasonló megállapításokat tettek. Pl. „Az ecsédi rk. elemi iskola látogatása alkalmával a következő hányok állapították meg a tanfelügyelő által: rosszak a kapuk, a kiskapu teljesen hiányzik, az iskola kéményei

körül becsurog az esővíz; az ablakok, kerítések rosszak, a tantermek nem jól fűthetők; az iskola nem kap elegendő fűtőanyagot; az iskola takarítását a tanulók végzik. Nincsenek szemléltető képek, új padok kellenének; az iskolai táblán az írás láthatatlan, újra kellene festeni (aláírás: Rusztek Károly tanfelügyelő)” [5]. Ugyancsak Rusztek tanfelügyelő írta 1928. június 13-án a Heves megyei Közigazgatási Bizottságnak a karácsondi iskola meglátogatása után: „... kevés a tanterem és a tanerő; a II. osztályos tanítónő 134 tanulót kénytelen tanítani. A padok, a tanterem padlója, az illemlhely szinte használhatatlanok. Szemléltető képek nincsenek” [6].

A záránki iskolaszék elnöke egyik jelentésében őszintén leírja, hogy milyen nyomorban él a falu lakossága: „... az ismétlőiskola nehezen tud működni, és rövidíteni kell az iskolaévet, mert a lakosság annyira szegény, hogy a szülők kénytelenek gyermekeiket munkába állítani kenyérkereset végett. Azonban mivel sem a falu határában, sem a környéken munkaalkalmat nem találnak, kénytelenek Dunántúlra menni summásnak” [7].

Az 1937/38-as tanévben Heves megyében 199 elemi, mindennapos népiskola volt 463 tanteremmel. (Ekkor ugyanis már megvolt a Klebelsberg Kunó által létesített 225 új tanterem, amit megyénk kapott.)

A népiskolák megoszlása a következő volt 1937/38-ban:

41 állami népiskola	139 róm. kat. népiskola
9 református népiskola	3 izraelita népiskola
6 községi népiskola	1 társulati népiskola

Az összes népiskolai beiskolázottak száma: 36 910 fő.

Az ismétlőiskolák száma: 69.

Tanulók száma: 2011.

Gazdasági továbbképző iskolák száma: 90.

Tanulók száma: 9874 [8].

„Az 1937/38-as tanévben a tanköteles korúak több mint 20 százaléka nem részesült oktatásban” [9].

A szegény, 10—12 éves munkás- és parasztgyerekek a mezőgazdasági munkák idején beálltak dolgozni, télen pedig cipő és nagykabát hiányában nem járhattak iskolába. Megyénkben, főleg a déli, alföldi részeken — ahol sok tanya volt — az ifjúság nagy része úgyszólván teljesen írástudatlanul, műveltség nélkül nőtt fel. 1941-ben Heves megyében 30 000 analfabétát írtak össze, ami a lakosság 11 százalékát tette ki.

Az iparos és kereskedő tanoncoktatásra nagy gondot a Horthy-korszak uralkodó osztályai nem fordítottak. A mesterek sokszor el sem engedték tanulóikat a késő délután kezdődő oktatás óráira. A fő cél az volt, hogy a szükséges praktikus ismereteket elsajátítsák, amelyekkel több hasznot hajthattak munkaadóiknak. Az általános kulturális színvonaluk emelésével egyáltalán nem törődtek. Heves megyében csak a 3 városban volt ipari és kereskedő tanoncoktatás. Számuk: pl. Egerben — ahol két iparostanonc- és egy kereskedőtanonc-iskola volt — az 1925/26-os tanévben összesen 716 tanuló. A nagy gazdasági világválság éveiben ez a létszám állandóan csökkent. Az 1931/32-es tanévben pl. Egerben már csak 357 volt.

Az iparos- és kereskedőtanulók a legsúlyosabb körülmények között végezték nehéz munkájukat. Védelmük szinte egyenlő volt a nullával.

Láttuk eddig a Horthy-rezsim néPELLenes alsó fokú iskolai politikáját, ehhez hasonlított a középfokú iskolák terén megvalósított politikája is. A negyedszázados ellenforradalmi rendszer a kizsákmányoló osztályok kiváltságos kulturális helyzetét kívánta biztosítani. Arra törekedett, hogy az osztályellentéteket elködösítse. Nemzeti gyűlöletre, nacionalizmusra, szovinizmusra és az egyház, a papság tiszteletére igyekezett nevelni az ifjúságot.

Az egri Cisztercita Rend gimnáziumának 1933 34-i értesítőjében a következőket olvashatjuk: „... az iskolai ifjakra annyi figyelem fordítottassék, mihezképest azon gyermekek — főleg ha mesteremberek és földművesek szülöttei — kik már a kezdő iskolákban tudományos kiképzetetésre kitűnő elmetehetséget nem nyilvánítanak, a felsőbb tudományos intézetekre egyáltalán ne bocsájtassanak” [10]. Majd a továbbiakban ezeket írja az értesítő: „Akinak sem szándéka, sem képessége — szellemi és anyagi — nincs arra, hogy majdan egyetemi, vagy főiskolai tanulmányokat folytathasson, az olyannak egészen elhibázott az a lépése, amellyel a középiskola felé veszi az útját” [11]. Tehát elég félreérthetetlenül és világosan megmondja, hogy a munkás- és parasztgyerekek ne menjenek középiskolákba, ugyanis a „szellemi és anyagi nincstelenséget” rájuk vonatkoztatták. Jól tudták, hogy a munkások és a parasztok nyomorban sínylődtek, tanulni nem volt lehetőségük, szellemi képességeiket pedig lebecsülték. Céljuk nem is lehetett más, mint hogy a gimnázium maradjon a „kiváltságosak” iskolája. Ezt az irányvonalat igyekeztek megvalósítani a gyakorlatban is.

A középiskolák nagyrésze a megye székhelyén, Egerben volt. A középiskolába munkás- vagy parasztszármazású tanuló csak elvétve került be. Pl. a „Ciszterci Rend egri Szent Bernát Gimnáziumában” az 1933 34-es tanévben 506 a beírt tanulók száma, amelyből csak 7 a munkás és 9 a szegényparaszt származású, vagyis a tanulók 3,16 százaléka.

Ugyanez a helyzet a többi években is ennél az iskolánál, de a többi középiskolánál is. Pl. az 1924 25-ös tanévben az „Angolkisasszonyok egri érseki róm. kat. leánygimnáziumában” érettségizett tanulók között egyetlen munkás- és parasztszármazású tanuló sincsen, sőt iparos szülők gyermeke is csak egy volt. Az 1929 30-as tanév anyakönyve még meglepőbb képet nyújt: 21 érettségiző diák között egyetlen munkás-, paraszt-, sőt kisiparos származású diák sincs. Ugyanez a helyzet az 1935 36-os tanévben, amikor 18-an érettségiztek. 1941 42-ben ugyanebben az iskolában 25-en érettségiztek, és csak 1 volt köztük munkás-, parasztszármazású diák pedig egy sem volt.

A munkás-, parasztszármazású tanulók hiányoztak, de annál több volt a nagykereskedő, földbirtokos, katonatiszt, főjegyző, csendőrtiszt, uradalmi intéző, orvos, ügyvéd, városi és megyei tanácsos gyermeke.

A hatvani gimnázium a Horthy-korszak idején alakult, 1927-ben. 1930-ban még csak 3 osztálya volt, és az összes tanuló közül csak 3 százalék volt munkás-, és 11 százalék paraszti származású. A hatvani gimnáziumnak a teljes kiépülés után általában 300—400 tanulója volt. A hatvani gimnázium 1935 36-os értesítője szerint az egyik tanár felmérést végzett

az intézet növendékeinek szociális és tanulmányi viszonyairól. A felmérés szerint: a jeles tanulók 68 százalékának nem volt külön tanulószobája; 52 százalékának nem volt még tanulóasztala sem, és a jeles tanulók 71 százalékának még villanya sem volt. Ezek a tények csak emelték a jeles tanulók munkájának értékét. A jeles tanulók többsége vasúti alkalmazott gyermeke volt.

Az egri róm. kat. fiú felsőkereskedelmi iskola 1921. szeptember 13-án alakult meg. A négy teljes osztály kiépülése után általában 250—350 tanulója volt; az 1942/43-as tanévben 415, és az 1943 44-es tanévben 454; csak e két tanévben emelkedett 400 fölé az intézet növendékeinek száma. Az 1929 30-as tanévben 185 beírt tanuló közül csak 15 munkás- és 17 parasztszármazású tanuló volt; az 1935/36-os tanévben 150 tanuló közül 12 munkás- és 11 parasztszármazású tanuló volt.

Az egri Dobó István Gimnáziumban és a gyöngyösi gimnáziumban hasonló a helyzet. Pl. a Dobó I. Gimnáziumban az 1939 40-es tanévben 340 beírt tanuló közül 17 a munkás- és 19 a parasztszármazású tanuló; a gyöngyösi gimnáziumban az 1930 31-es tanévben 329 beírt tanuló közül 12 a munkás- és 21 a parasztszármazású. De megdöbbentő az, hogy még az egri fiú tanítóképzőben is — amelyet az uralkodó osztályok tagjai és csemetéi csak „proli”-iskolának neveztek —, ott is viszonylag kevés a munkás- és parasztszármazású tanuló. Pl. az 1924 25-ös tanévben a tanulók számának 25 százaléka, az 1942/43-as tanévben a tanulók 30 százaléka munkás- és parasztszármazású.

A megye polgári iskoláiban (számuk 1938-ban 13) nagyrészt ugyanez a helyzet. Ide elsősorban a kispolgárság gyermekei jártak, a munkás—paraszt származású tanulók száma csak néhány százalékkal volt magasabb, mint a többi középiskolában. Polgári iskolák általában a 3 városban és egy-két nagyobb községben (pl. Kál) voltak. Egy-egy polgári iskolába évente átlag 140—240 tanuló járt. Az elemi népiskola V—VI. osztályát elvégzők a polgári iskola II. osztályába kérhették felvételüket, de a tanév elején különbözeti vizsgát kellett tenniük. A gimnáziumból és reáliskolából kibuktatott vagy anyagiak miatt átlépők (ezek főleg munkás- és parasztszülők gyermekei voltak) ha 2 tárgyból buktak, a polg. iskolában is tehettek javítóvizsgát, és a megfelelő osztályba léphettek át. A latin, görög vagy francia nyelvből kapott elégtelen osztályzatot itt nem vették figyelembe.

A polgári iskolát a felnőtt dolgozók is elvégezhatték magántanulóként. Vizsgát egy évben kétszer: karácsonykor és tanév végén kellett tenni. A magánvizsgát kérni kellett. Helyben lakó tanköteles korúak magánvizsga-engedélyt nem kaphattak; erre csak akkor kerülhetett sor, ha a kérelmező 3—4 hónapos igazolt betegség miatt nem járhatott iskolába.

Ha felnőtt dolgozó akarta elvégezni a polgári iskolát, akkor rendszerint külön tanárt kellett fogadni, amely igen költséges volt. Továbbá a magántanulónak a rendes tanulók díjain kívül fizetnie kellett: osztályonként 40 pengőt és 6,50 pengő elnöklési-díjat, 28 pengő tandíjat, 1,50 pengő kezelési díjat; és egyéb díjak címén 52 pengőt. Mindezt a vizsgálat megkezdése előtt kellett befizetni az igazgatónak.

Az írásbeli vizsga 2 napig tartott: az első nap magyar nyelv- és irodalomból s rajzból; a második nap számtanból és német nyelvből kellett a tanulónak számot adni felkészültségéről. A szóbeli vizsga az írásbeli után 3—4 nap múlva következhetett. Az előírt olvasmányok a magántanulókra is kötelezőek voltak, valamint még az írásbeli vizsga előtt be kellett mutatni az összes otthon elkészített rajz-, írásbeli és szlőjd (kézimunka) feladatokat. A szóbeli vizsga szigorúan zárt volt. Ami azonban a legfényesebben igazolja az ellenforradalmi rendszer uralkodó osztályainak vallásos, félrevezető és reakciós iskolapolitikáját, az az volt, hogy: „A magánvizsga előtt saját lelkészének igazolványával kellett tanúsítani, hogy az előírt vallásgyakorlatoknak eleget tett” [12].

A szegény dolgozók gyermekeinek középiskolába való bekerülését gátolták a felvételi vizsgák is. Az Egri Népújság egyik számában a következő cikket olvashatjuk: „A Főgimnázium Igazgatósága közli, hogy az I. osztályba felveendő tanulók felvételi vizsgát tesznek. E vizsgálatra aug. 26-ig lehet jelentkezni. A vizsgálat írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli ideje aug. 27-e. Tárnya: tollbamondott szöveg leírása. Az írásbeli eredménye alapján határoz a Felvevő Bizottság, hogy vajjon szóbeli vizsgálatra is utasítja az illetőt, vagy azt elengedve az írásbeli alapján felveszi a rendes tanulók sorába. A szóbeli vizsga ideje aug. 28—30. Tárnya: egy ott olvasott rövidebb magyar olvasmány tartalmának elmondása; a legfontosabb nyelvtani elemek felismerése; továbbá a 4 alpművelet; az egyszeregy és fejszámolás. A vizsgálat díja 12 korona” [13]. E felvételi vizsga igen jó alkalom volt a munkás- és szegényparaszt-gyermekek kiostálására. Az uralkodó osztályok gyermekei legtöbbször már szóbeli vizsgára sem mentek, mert felvették őket az írásbelin. Annál keményebben vizsgáztatták a nép egyszerű fiait és lányait, akiknek döntő többsége ki is esett e „szűrővizsgán”.

A felvett tanulókra — főleg a vidékiekre — szeptemberben újabb megpróbáltatások vártak. Internátusba, kollégiumba alig vettek fel tanulókat, mert kevés volt a férőhely. Az iskola ösztanulóinak kb. csak az 5—10 százaléka, maximálisan egyes intézményeknél 1/3-a kerülhetett be internátusba. Pl. az egri Dobó Gimnáziumban az 1930/31-es tanévben 305 tanuló közül csak 14 lakott internátusban; vagy az egri Érseki Tanítóképző Intézetben ugyanebben a tanévben 230 tanítónövendék közül csak kb. 70—80 lett kollégista; vagy az egri érseki fiú kereskedelmiben az 1942/43-as tanévben 415 tanuló iratkozott be, és ennek kb. 26 százaléka került internátusba. A többi vidéki tanuló magánházaiban nyert elhelyezést. Gyöngyös és Hatvan még rosszabb helyzetben volt, mint Eger a tanulók elhelyezése szempontjából.

Sok diáknál a rendszeres étkezés sem volt biztosítva. Gyakran előfordult, hogy a szegényebb diákok meleg ételt naponta kétszer kaptak, de volt olyan is, aki naponta csak egyszer, sőt olyan is előfordult, hogy naponta egyszer sem jutottak meleg ételhez. Augusztus végén, szeptember elején gyakran jelentek meg az Egri Népújság hasábjain az ilyen irányú cikkek. Pl. „Megindult ismét a sorkosztolás.” „Jönnek a diákok.” Az egyik cikk pl. a következőket írta: „Alig egy pár nap még s itt a szeptember. Eger, a nagy iskolaváros várja újból a vakációi pihenésből visszatérő diá-

kokat. Sajnos azonban a diákok egy része nagy szegénysége miatt nem képes megkezdeni az iskolát. Hiába van kezükben a jeles bizonyítvány, hiába van szívükben nemes akarat, erős tanulmányvágyás, sok vidéki szülő a mai drágaság mellett nem képes őket iskolába járatni. Rendkívül megható az, mikor olyan diákok, akik tehetségesek, akik a szülői háztól fegyelmet és kötelességtudást hoztak magukkal: ott állanak az iskola kapujában és nincs módjukban, hogy a tanuláshoz szükséges dolgokat, elsősorban a kosztolást maguknak megszerezzék.

A sorkosztolás rendezői ezeket a törekvő szegény diákokat akarják felkarolni. Kérve-kérjük a derék egri háziasszonyokat, adjanak hetenként egyszer, vagy kétszer egy kis meleg ebédet, vagy vacsorát — nem lakomákat kérünk — az élet terhével már ilyen fiatalon küzködő diákoknak” [14].

A megoldás nem ez lett volna, hogy ilyen megalázó módon juttassák élelemhez a szegény diákokat, hanem az államnak kellett volna hathatós támogatást és segítséget nyújtani, de a Horthy-korszak urai ilyenre nem is akartak még csak gondolni sem.

A bekerülés, az internátus, az étkezés és a ruházat előteremtése mellett a tandíj magas összegét is fizetni kellett. Sok szegény, jó tanuló gyermeknek kellett elhagynia az iskolát, mert szülei nem tudták fizetni a tandíjat. Mások pedig éppen e miatt nem kerülhettek be a középiskola padjai közé.

A tandíjak összege többször változott, de általában:

polgári iskolában a tandíj évi	48 P
tanítóképzőben a tandíj évi	80 P
gimnáziumban a tandíj évi	160—240 P
kereskedelmiben a tandíj évi	160—250 P

A beiratkozás maga 40—50 P volt, amit a dolgozók egyáltalán nem tudtak megfizetni az 1 P-s vagy 1,50 P-s napszámból. Az ellenforradalmi Horthy-korszak iskolapolitikája így szorította ki a tehetséges, jó képességű munkás- és parasztszármazású fiatalokat a középiskolákból.

A középfokú iskolák száma az 1930-as években 21 volt.

Ebből:

„tanítóképző intézet	2
gimnázium	1
reálgimnázium	2
reáliskola	1
leányközépiskola	1
felsőgazd. iskola	1
polgári iskola	13” [15]

Kétségtelen — minthogy az eddig tárgyaltakból is kiviláglik —, a Horthy-korszak iskolapolitikája megyénkben is, mint az egész országban, az uralkodó osztályok érdekeit szolgálta. Ennek előrebocsátása mellett

azért a valóságnak megfelelően megállapíthatjuk, hogy megyénk székhelye, Eger az 1920—1944-ig terjedő ellenforradalmi korszakban is az ország vidéki kulturális életének egyik igen jelentékeny iskolaközpontja volt. Ennek igazolásául elég megemlíteni, hogy az 1931/32-es tanévben Egerben működött: 15 elemi mindennapos népiskola; 1 önálló gazdasági népiskola; 3 ipari- és kereskedőtanonc-iskola; 3 polgári iskola; 1 fiú és 1 leány tanítóképző intézet; 1 fiú és leány felső kereskedelmi intézet; 3 gimnázium; 1 szőlészeti és borászati szakiskola; 1 községi közigazgatási tanfolyam; 2 főiskola (jogakadémia és teológia). Ebben a tanévben Eger összes tanulóinak száma 6609 volt. Mindezek az adatok valóban igazolják, hogy Eger a vidéki kulturális életnek egyik gócpontja volt. Ezek az iskolák azonban döntő többségükben a katolikus egyház kezében voltak, és így valójában nem a dolgozó magyar nép fiainak kulturális felemelkedését, hanem a kizsákmányoló osztályok politikai és kulturális célkitűzéseit szolgálták.

Ezen segíteni csak a tőkés-, földesúri és egyházi hatalom megszüntetése, és az iskolák államosítása révén lehetett. Ezt valósította meg népi demokráciánk 1945—48-ban, amikor megszüntette a volt kizsákmányolóok művelődési monopóliumát.

Az ellenforradalmi politika és a pedagógusok. A nevelők társadalmi és szociális helyzete

A Tanácsköztársaság leverése után a haladó pedagógusokat üldözték, börtönbe és „B-listára” kerültek. (Erről külön tanulmány jelent már meg.) A pengő bevezetéséig és az 1927. évi pedagógusi fizetésrendezésig a legnagyobb nyomorban tengődtek, sínylődtek a megye tanítói és tanárai, illetve családjaik. A fizetésrendezés után minden pedagógus a jobb, a biztosabb megélhetést várta. De nem ez következett. Az 1929-es nagy gazdasági világválság beköszöntése után többször csökkentették a fizetéseket; állástalan tanítók és tanárok ezrei inségmunkát vállalva és népkonyhai segítséggel tengették életüket. 1933-ban csak a tanárok közül országosan 1286-an voltak állás nélkül; a tanítók állástalansága ennek többszörösét érte el. Az a pedagógus, akit még nem is neveztek ki, de óradíjasként, helyettesként dolgozhatott, már örülhetett, hogy megszabadult a kínzó nyomortól és éhinségtől.

Megyénkben az 1920-as évek közepén 634 népiskolai tanító működött. Ebből 419 róm. kat. iskolánál (ezek száma: 134), és 167 nevelő a 39 állami iskolánál tanított, ami világosan mutatja az állami iskolák jobb nevelőellátottságát. Az 1937/38-as tanévben 683 tanító, és „közvetlenül a felszabadulás évében, 1944-ben 729 tanító oktatott a megye népiskoláiban. Egy tanítóra 51 tanuló jutott” [16].

A középiskolai tanárok száma (polg. isk. tanárok nélkül) az 1930-as évek elején kb. 130. (Az 1967/68-as tanévben 326 volt, csak az összehasonlítás kedvéért említettem meg.)

Az egyik, egri járásbeli tanító a következőket írja 1928 tavaszán a tanfelügyelőnek: „A kántortanítói lakás a földrengés (1925. jan. 31-én volt

Eger környékén) következtében annyira megrongálódott, hogy életveszélyessé vált. A kir. tanfelügyelő úr 1927-ben tett látogatása alkalmával személyesen is felhívta a figyelmet a megjavítására, de mindmáig semmiféle intézkedés nem történt” [17].

„A szucsi, zaránki, tarnaszentmiklósi iskolaszék a tanítói lakás megjavítását kéri, mert a mennyezetről becsöpög az eső, a falak beáztak, megrepedtek és összedőléssel fenyeget” [18].

A pedagógusok a megye értelmiségének a legalsó csoportját képezték. Fizetésük (általában havi 70—160 P) csak a legszükségesebb mindennapi életigények kielégítésére volt elegendő. Egyszerűen — sokszor kopottan — öltözködtek, kultúrigényeik kielégítésére nem is gondolhattak. A csendőr-, katonatisztek, ügyvédek, jegyzők, plébánosok stb. lenézték őket.

A falusi tanítók nyomora mellett a plébánosok, jegyzők szinte dúskáltak az anyagi jólétben. Az Egri Egyházmegyei Közlöny 1925-ös számában a következőket olvashatjuk: „Az egri egyházmegye plébániáinak ingatlan vagyona hozzávetőlegesen:

szántó: 11 093 kat. hold
rét, legelő: 1064 kat. hold
(a szőlő, gyümölcsös nem szerepel benne).” [19]

A falu ellenforradalmi politikájának képviselői, ideológiai szószólói, irányítói a plébánosok és a jegyzők voltak. Egymásrautaltságukról egy kanonok a következőket írta: „...csak a szellemi és erkölcsi magaslaton álló jegyző látja be az egyház és állam egymásrautaltságát; nem lát a papban hatalmi versenytársat, hanem felismeri benne a közigazgatás hatalmas előmunkását, ki számára porhanyóvá teszi a talajt s kinek éppen ezért minden akcióját lelkesen támogatni kellene, mely támogatás azután busásan kamatozik mindkettőjük munkájában” [20].

A falu lakosságát tehát csak úgy tudják orránál fogva vezetni, ha összedolgoznak. Ezt még világosabban fejtette ki az egyik falusi plébános „A pap és jegyző közötti jó viszonyról” c. cikkében: „Az emberről, ha benne a lelki képességek és a testi szervek összhangja felbomlik, azt szokás mondani: megbolondult. Ilyenforma állapotba jut az a község is, amely a lelki irányítás és a földi, vagy mondjuk a polgári érdekek gondozása tekintetében az összhangot nélkülözni kénytelen... A papnak és a jegyzőnek feltehetően kötelességük, hogy alattvalóik előtt egymás tekintélyét fenntartsák, egymásnak a kölcsönös tiszteletet megadják...

Egymás hivatali eljárását alattvalóik előtt soha kritika tárgyává ne tegyék. Közérdekű feladatok előtt egyiköknek se derogáljon a másikat felkeresni, hogy a teendőkre, állásfoglalásra nézve egymással értekezhesse nek és előre megegyezhessenek, hogy így előre ki legyen zárva az az eshetőség, hogy akár a képviselőtestületben, akár az iskolaszékben egymás befogásával szemben kelljen állást foglalniok... — majd tovább folytatja — Egymástól sem a befolyást, sem az anyagi jólétet, sem a nép bizalmát soha se irigyeljék; hiszen kölcsönös jóakarattal minden irányban hihetetlenül sokat könnyíthetnek és javíthatnak egymás helyzetén. Soha ne helyezték szembe egymással és ne zárják el egymástól kínai fallal a politikai közsé-

get, meg a hitközséget. Egymáson segíteni, egymást támogatni: ez legyen a jelszavuk... Külön becsüljék meg egymás munka- és hatáskörét. Egymás munkakörében irányító szerepet maguknak ne igényeljenek... Egymás munkáját, érdemeit különösen becsüljék meg, s annak értékére alkalomadtán alattvalóikat figyelmeztessék. Egymás sikeréhez őszinte szívvel gratulálni elsőkül siessenek” [21]. Azt hiszem, ehhez nem kell különösebb magyarázat, hiszen minden út, módszer, eljárás, cél, pontosan leírt, körvonalazott. Ilyen szellemi irányítással és méghozzá a csendőrörsök tagjainak brutalitásával tudták 25 évig gúzsba kötni, elnyomni és kizsákmányolni a magyar falu dolgos népét.

Megyénk pedagógusainak elkeseredése — a negyedszázados Horthy-korszak idején — állandóan erősödött, de a bajok orvoslásáért a harcot nem vállalták. Még élénken élt bennük az 1919—22-es évek terrorja, a B-listák, a munkanélküliségtől való félelem, és ezért a kockázatot nem merték vállalni. Voltak különböző pedagógus-egyletek, önsegélyező körök, de ezek komoly eredményt nem tudtak elérni, legtöbbjük nem is mert a főhatóságokkal szembehelyezkedni.

Megyénkben csak elvétve akadtak olyan pedagógusok, akik be akarván biztosítani magukat a munkanélküliség ellen —, sőt helyzetük jobbra fordulását várva — ellenforradalmi szervezetekbe (MOVE, Ébredő Magyarok Egyesülete, Turáni Vadászok Országos Egyesülete stb.) léptek volna. Legtöbbjük a csendes kivárást politikáját választotta.

A gyökeres forradalmi változást a szovjet seregek felszabadító harca és győzelme hozta meg megyénk pedagógusai számára.

J E G Y Z E T E K

- [1] Orbán Sándor: Az egységes állami iskola megteremtése. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. 553. l.
- [2] Egri Állami Levéltár (a következőkben rövidítve: EÁL) Heves megyei Közigazgatási Bizottság (a következőkben rövidítve: HKB) III. 114/1929.
- [3] EÁL HKB III. 489/1929.
- [4] EÁL HKB III. 944/1929.
- [5] EÁL HKB III. 230/1929.
- [6] EÁL HKB III. 234/1929.
- [7] EÁL HKB III. 1238/1929.
- [8] A Központi Statisztikai Hivatal adatai az 1938-as évben. 9. l.
- [9] A Központi Statisztikai Hivatal Heves megyei Igazgatósága: Számvetés az MSZMP kongresszusa előtt. Eger, 1959. 32. l.
- [10] Az egri Ciszterci Rend gimnáziumának értesítője 1933/34. évből. 79. l.
- [11] Uo. 79. l.
- [12] Egri Állami Fiú- és Leánypolgári Iskola Értesítője 1930. év 43. l.
- [13] Egri Népújság (a következőkben rövidítve: ENÚ) 1920. aug. 19.
- [14] ENÚ, 1920. aug. 22.
- [15] A Központi Statisztikai Hivatal adatai az 1938-as évben.
- [16] EÁL Alispáni jelentés 1944. március 1—1944. aug. 31-ig.
- [17] EÁL HKB III. 112/1929.
- [18] EÁL HKB III. 1238/1929.
- [19] Egri Egyházmegyei Közlöny (a következőkben rövidítve: EEK) 1925. LVII. évf. 2. sz. 29—30. l.
- [20] EEK 1925. LVII. évf. 8. sz. 123. l.
- [21] Uo. 125. l.